

Queernäkökulmia muistitietotutkimukseen

Tuula Juvonen

 <https://orcid.org/0000-0003-2313-2826>

Riikka Taavetti

 <https://orcid.org/0000-0001-9601-2206>

Nykykeskusteluissa esiintyvät erilaiset tavat ymmärtää seksuaalisuus ja sukupuoli ovat herättäneet kysymään, miten vastaavia menneisyyden moninaisuuksia voitaisiin tavoittaa tutkimuksessa. Tämä luku käsittelee historiaa koskevan queertutkimuksen ja muistitietotutkimuksen välistä yhteyksiä. Pohdimme yhtäältä, miten seksuaalisuutta ja sukupuolta rajaavien normien ylittämistä koskevia muistoja on tutkittu ja toisaalta, miten queertutkimus näihin teemoihin pureutuvana ja rajoja ravistelevana tutkimusotteena asettuu vuoropuheluun muistitietotutkimuksen kanssa. Sekä muistitietotutkimuksen mahdollisuudet että pulmat nousevat esiin, kun sitä lähestytään queertutkimuksesta, jossa kiinnostuksen kohteena on lesbojen, homojen, bi- ja transihmisten (LHBT) sekä muiden sukupuoleltaan ja seksuaalisuudeltaan yhteiskunnan normeihin sopeutumattomien ihmisten elämä.

Queertutkimus on kehittynyt 1990-luvulta alkaen niin feministisen kuin lesbo- ja homotutkimuksenkin kriittisenä suuntauksena, joka on ammentanut paljon poststrukturalistisesta tutkimusotteesta ja yhdistänyt sitä kirjallisuuden tutkimuksessa käytettyyn dekonstruktiiiviseen lähestymistapaan (queertutkimuksesta ks. esim. Hekanaho 2010). Pai-

kannamme tämän luvun erityisesti suomalaisen queerhistoriaa ja -muistamista käsittelevään tutkimukseen. Haluamme painottaa queer-tutkimukselliselle lähestymistavalle ominaista ja antoisaa metodologista kekseliäisyyttä muistitietotutkimuksessa kohdattujen pulmien ratkomisessa. Lisäksi queernäkökulma auttaa havaitsemaan seksuaalisuuteen ja sukupuoleen liittyvien kulttuuristen käsitysten muutoksia, joiden huomioon ottaminen voi olla tarpeen myös sellaisessa muistitietotutkimuksessa, joka ei varsinaisesti keskity queerelämän muistoihin.

Avaamme luvun kuvailemalla muistitietotutkimuksen keskeisyyttä queerhistorian tutkimiselle. Tämän jälkeen esittelemme muistitieto-haastatteluilla ja kirjoituskeruilla tuotetun queerhistoriaa koskevan muistitiedon keruuta, tallentamista ja käyttöä. Lopuksi pohdimme queerin muistitietotutkimuksen rajoja ja tulevia mahdollisuuksia sekä arvioimme, mitä annettavaa queertutkimuksella voisi olla muistitietotutkimuksen muuttuvalle kentälle.

Queerhistorian ja muistitietotutkimuksen yhteys

Yksi näkökulma queerhistoriaan on keskittyminen menneisyyden ihmisiin, jotka ovat omalla toiminnallaan horjuttaneet normatiivisia seksuaalisuuden ja sukupuolen rajoja. Laura Doan (2013) on omassa queerhistoriankirjoitusta erittelevässä tutkimuksessaan kutsunut tätä suuntausta esivanhempien genealogiaksi, sillä sen tavoitteena oli löytää nykyisten seksuaali- ja sukupuoli-identiteettien aiempia ilmentymiä ja tavoittaa queer menneisyydessä olevana (*queerness as being*, ks. myös Taavetti 2018a). Suomessakin tutkimuksessa on hyödynnetty sellaisia viranomaiskontrollin jättämiä aineistoja, joita myös muu historian tutkimus on jo pitkään käyttänyt lähteinään. Tutkijat löytävät aineistoja potilasasiakirjoista niiltä osin kuin heteroseksuaalisen käyttäytymisen rajoja rikkovia ja homoseksuaalisiin tekoihin ryhtyneitä henkilöitä on 1800-luvulta lähtien patologisoitu (Uimonen 2000; Parhi 2018). Sodomialyönteiden perusteella Suomessa oli mahdollista saada tuomio miesten välisestä seksistä jo Ruotsin vallan aikaan (Mustola 2007). Myös naisia voitiin tuomita ”haureuden harjoittamisesta” samaa sukupuolta olevan

henkilön kanssa vuosina 1894–1971 (Sorainen 2005; 2011). Koska miesten homoseksuaaliset teot ovat usein olleet julkisempia kuin naisten, ne ovat herättäneet enemmän yhteiskunnallista huomiota ja niistä on löydetävissä enemmän arkistojälkiä (esim. Mustola 2007; Hagman 2016).

Sairaaloiden ja tuomioistuinten arkistot sisältävät satunnaisesti kuvauksia myös arkielämästä, mutta patologisoinnin ja kriminalisoinnin jälkeensä jättämät viranomaisaineistot kertovat queerelämästä lähinnä siihen kohdistetun kontrollin ja repression näkökulmasta. Yhteiskunnan normeihin sopeutunut tai taitavasti peitelty queerelämä jää niissä helposti näkymättömäksi. Myös sanoma- ja aikakauslehdet tarjoavat satunnaisia näköalapaikkoja yksittäisten ihmisten elämänkohtaloihin, mutta toisistaan irralliset, usein skandaalinkäryiset pikku-uutiset kertovat nekin ennemmin kirjoitusajankohtansa asenneilmapiiristä kuin arkisesta queerelämästä. Uutisia voi löytää esimerkiksi Sateenkaarihistorian hakusanakirjan (Juvonen 2021c) kaltaisten hakuvälineiden avulla. Aineistojen rajat tulevat kuitenkin nopeasti vastaan tutkijalle, joka olisi kiinnostunut tutkimaan elettyä elämää, ihmisten omia tulkintoja sekä niitä kokemuksia, jotka eivät päätyneet kontrollikoneistojen käsittelyyn.

Tuoreempaa queerhistoriaa tutkivilla on käytössään LHBT-yhteisöjen itse kokoamia aineistoja, sillä 1960-luvun lopulta alkaen Suomessakin LHBT-yhteisöt ovat itse tuottaneet kuvauksia omasta toiminnastaan esimerkiksi Setan kaltaisten järjestöjen julkaisemissa lehdissä ja yhdistysten kokouspöytäkirjoissa. Osin tällainen arkistoaineisto on jo tutkijoiden saatavilla (Taavetti 2016), mutta myös järjestöjen aineistoissa painottuu aktivistien toiminta arkielämän kuvausten sijaan. Rikkaampaa kuvaa queerista arkielämästä tavoittelevat tutkijat kääntyvätkin kernaasti henkilöarkistojen puoleen. Päiväkirjat, kirjeet ja muut yksityiseen käyttöön tuotetut kirjoitukset ovat periaatteessa aarreaitta arjen ja ihmisten välisen suhteiden tutkimukselle (Juvonen 1994a; 1995; Paqvalén 2021). Tutkijoille näiden aineistojen ongelma on, että ne ovat vaikeasti löydettävissä – ellei tiedossa ole jo valmiiksi henkilöitä, joiden kokoelmista niitä kannattaisi alkaa etsiä. Aineistot ovat usein myös hajallaan ja keskenään yhteismitattomia, ja luovuttajatahojen (itse)sensuurin vuoksi valitettavan usein aukkoisia juuri niiden teemojen osalta, jotka olisivat queertutkimuksen kannalta kiinnostavia (ks. Dahlberg & Timosaari 2014).

Koska queerhistoria käyttää hyvin moninaisia lähteitä ja pyrkii tavoittamaan menneisyyden queerelämän jälkiä myös lähteitä vastakarvaan lukemalla, queerhistoriallista tutkimusta luonnehtii parhaiten eklektinen monitieteisyys, jossa tutkijat tarttuvat herkästi kiinni kaikkeen, mitä voisivat käyttää menneisyyden rekonstruointiin – Jack Halberstam on kutsunut tällaista tutkimusasennetta jopa haaskalla käymisen metodologiaksi (*scavenger methodology*, Halberstam 1998), sillä siinä tutkija hyödyntää muiden hylkäämää aineistoa, joka on kuitenkin hänelle antoisaa. Suomalainen historiantutkimus on karttanut queerhistoriallisia kysymyksenasetteluja ja samalla queertutkimuksen outoja aineistoja, jolloin menneisyyttä tutkittaessa yhteiskuntatieteelliset näkökulmat ovat korostuneet (Taavetti 2018a; Juvonen 2021a). Suomessa queerhistoriallista tutkimusta ovatkin tehneet historioitsijoiden lisäksi esimerkiksi sosiologit, folkloristit, sukupuolentutkijat, sekä lesbo- homo- ja queertutkijat (Juvonen 2021b).

Jos halutaan kirjoittaa LHBT-ihmisten omasta näkökulmasta kerrotua queerhistoriaa, on usein välttämätöntä turvautua muistitietoon. Yhdysvalloissa queerhistoriallinen tutkimus on jo vuosikymmeniä hyödyntänyt muistitietohaastatteluja (esim. Bérubé 1990; Kennedy & Davis 1993; ks. myös Summerskill & Tooth Murphy & Vickers, toim. 2022 ja Boyd & Rogue Ramirez, toim. 2012). Queerhistorian tutkija Nan Alamilla Boyd (2008) on arvioinut näitä tutkimuksia ja todennut, miten varsinkin lähimenneisyyden tutkimuksessa muistitieto on queerhistorian itsestään selvä lähdeaineisto. Muistitieto onkin ensiarvoinen lähde kuvaamaan sitä, miten ihmiset ovat kokeneet oman seksuaalisuutensa ja sukupuolensa. Kuten muistitietotutkimuksessa aina, myös queermuistitiedossa kun aiemmista kokemuksista kerrotaan myöhemmin uudelleen, niitä tulkitaan jälkikäteen opitun kautta ja uusin käsittein. Tämä on tutkimukselle yhtäältä rajoite, sillä muistitiedon avulla voidaan tavoittaa vain häivähdyksiä siitä, millaisia tunteita kokemukset ovat aikanaan herättäneet. Toisaalta ajan kuluessa karttunut ymmärrys luo muistelijalle myös mahdollisuuden sanallistaa ja tulkita aiempia kokemuksiaan.

Esseessään queerhistorian ja muistitietotutkimuksen metodologisista yhtymäkohdista Kevin P. Murphy, Jennifer L. Pierce ja Jason Ruiz (2016) painottavat näiden tutkimussuuntien sekä samanaikaista että monin

tavoin yhteistä historiaa. Tutkimussuuntia on yhdistänyt ajatus aiemmin kuulumattomien äänien tuomisesta historian tutkimukseen ja ulkopuolinen asema suhteessa akateemiseen tutkimukseen. Murphy, Pierce ja Ruiz kommentoivat Alessandro Portellin klassikkoasemaan nousutta esseitä muistitietotutkimuksen erityislaatuisuudesta (suomeksi Portelli 2006). He korostavat, miten Portellin esittämät ajatukset muistitietotutkimuksen lähtökohtaisesta rakentuneisuudesta, paikantumisesta ja keskeneräisyydestä tekevät siitä erityisen hyvin queertutkimuksen kanssa yhteensopivan menetelmän. Niin Portellin essee kuin Murphyn, Piercen ja Ruizin queerluenta siitä paikantuvat tutkimuskeskusteluun, jossa muistitietotutkimusta tehdään ensisijaisesti haastattelemalla. Suomalainen muistitietotutkimus on sekä historialtaan että nykymuodoiltaan varsin erilaista. Meillä tehtävän muistitietotutkimuksen erityispiirteet, eli kirjoitettujen aineistojen käyttö, muistitietotutkimuksen monitieteinen asema akateemisen tutkimuksen sisällä ja yhteys perinteentutkimukseen herättävät kysymään, mitä erityistä on suomalaisessa queermuistitietotutkimuksessa. Tutkimuksellisesti kiinnostava ristiriita syntyy, koska muistitietotutkimus tarvitsee itsensä tunnistavan kertojan, jota voidaan puhutella esimerkiksi haastattelukutsuissa, kun taas queerteoriassa haastetaan ajatusta pysyvästä identiteetistä (Boyd 2008). Myös tähän suomalaisen tutkimuksen tarkastelu voi avata uusia näkökulmia.

Muistitieto haastatteluja tekemässä ja tutkimassa

Siinä missä luonnollistettu heteroseksuaalisuus voi näyttäytyä tutkijalle petollisen muuttumattomana ja historiasta irrallisena, queertutkija törmää nopeasti siihen, että ei-heteroseksuaalisuuden määrittelyt ja niihin identifioitumisen mahdollistavat kontekstit muuttuvat ajan myötä radikaalisti (Juvonen 2019). Esimerkiksi Tampereella 1950- ja 1960-lukuja käsitteleviä muistitieto haastatteluja tehdessään Tuula Juvonen ei onnistunut tavoittamaan naisia, jotka olisivat tuolloin määritelleet itsensä lesboiksi. Yksi todennäköinen selitys tälle on, että tuolloin kyseisellä käsitteellä operoinutta yhteisöä ei ollut vielä syntynyt. Sen sijaan Juvonen löysi heteroseksuaalisia haastateltavia, jotka kertoivat lähipiirinsä ”sel-

laisista” ihmisistä, joilla tuona aikana oli oletetusti ei-heteroseksuaalisia haluja ja suhteita (Juvonen 2002). Huhujen ja juurujen muistelemisen tarjosikin väylän tarkastella seksuaalisuuksia ja sukupuolia kontrolloivien asenteiden tuottamia arkipäivän kokemuksia. Toisista kerrotut muistot, tai kahdesti kerrotut tarinat (*twice told stories*), kuten John Howard (2001) niitä kutsuu, voivat näin osaltaan valottaa muuten tavoittamatta jääviä kokemuksia niiden ihmisten queerelämästä, joita ei suoraan tavoiteta haastateltaviksi. Riippuu tutkimuksen aiheesta, avaa-atko nämä muista kerrotut tarinat uusia tutkinnallisia näkökulmia. Esimerkiksi Göteborgia homo- ja lesbokaupunkina tutkineiden Margareta Lindholmin ja Arne Nilssonin (2002) tutkimuksessa haastateltaviksi saatiin lähinnä homoja, lesboja ja ”sellaisia” (*”såna”*), eli miehiä, joilla oli ainakin jollain tapaa homoseksuaalinen itseymmärrys. Sen sijaan saman vaihtoehtoisen kaupunkitilan rakentamiseen osallistuneiden ”oikeiden miesten” ja ”osa-aikalesbojen” tarinoita haastatteluissa ei kuultu, emmekä voi tietää, miten heidän tarinansa olisivat muuttaneet tutkimuksen tuloksia.

Siirtyessään tutkimaan 1970–1990-lukujen Tamperetta Juvonen ryhtyi käsittelemään ajanjaksoa, jonka kuluessa hänestä itsestään tuli tutkimuskohteenaan olevan lesbo yhteisön jäsen. Muistitietohaastatteluja tehdessään hän oli tutkijana nyt aiempaa yksiselitteisemmin sisäpiiriläinen. Tällainen tilanne tekee erityisen näkyväksi kaikkeen haastattelututkimukseen liittyvän kysymyksen siitä, kenelle tarinoita kerrotaan. Vaikka esimerkiksi eri sukupolviin kuuluvat ja eri tavoin seksuaalisuutensa tai sukupuolensa kokevat ihmiset eivät jaa täysin samaa kokemusmaailmaa, kuuluminen jollain tapaa yhteiseksi miellettyyn queeryhteisöön saattaa lisätä haastateltavien luottamusta haastattelijaan. Toisaalta tällöin joitain asioita saatetaan jättää kertomatta siksi, että ne oletetaan tunnetuiksi tai itsestään selviksi. Mahdollisesti kiusallisia seikkoja taas ei haluta sisäpiiripaljastusten vuoksi kertoa henkilölle, joka pienen yhteisön sisällä voisi helposti päätellä myös kolmansien tahojen henkilöllisyyden (Juvonen 2017). Toisaalta yhteisön ulkopuolisen, etenkin jos hän toimii etuoikeutetusta asemasta käsin, voi olla vaikeampaa saavuttaa yhteisön jäsenten luottamus, ja tällaista tutkimusta onkin tehty vähemmän (ks. Tooth Murphy & Vickers & Summerskill 2022, 10–11; sisä- ja ulkopuoli-

suuden kysymyksistä haastatteluissa ks. myös Tuori & Muir & Illman tässä teoksessa).

Pienen ja tiiviin yhteisön tutkiminen tarkoittaa myös, että aineistojen käsittelyyn ja arkistointiin liittyy merkittävä sisäpiiripaljastusten riski. Vaikka tiettyyn paikkaan kietoutuvien ja yhteisöllistä elämää kuvaavien aineistojen anonymisointi saattaisi teknisesti olla mahdollista niiden arkistoinnin ja jatkokäyttöön luovuttamisen yhteydessä, tällainen ratkaisu tuhoaisi pysyvästi mahdollisuuden tutkia aineistojen varassa esimerkiksi yhteisön sisäistä dynamiikkaa. Siksi huomattavasti anonymisointia suositeltavampi ratkaisu muistitietohaastattelujen käsittelylle on tutkijan eettisen vastuun painopisteen siirtäminen aineiston arkistoinnista tutkimustulosten raportointiin. Kun tutkittavien yksityisyyttä suojaavan anonymisoinnin vaatimus koskee tulosten julkaisemista, voidaan arkistoitavien tutkimusaineistojen historiallinen arvo säilyttää koskemattomana.

Haastatteleamalla on siis mahdollista tallentaa seksuaali- tai sukupuoli-vähemmistöön kuuluvien henkilöiden arjen kokemuksia. Muistoihin painottuvia haastattelunauhoja kuunnellessaan voi huomata, kuinka menneisyyttä koskevassa haastattelutilanteessa menneet ja nykyiset arjen kokemukset kietoutuvat yhteen ja aiemmat kokemukset tulevat mukaan myös nykyisyyttä käsitteleviin haastatteluihin. Siksi muistitietohaastattelun ja muun haastattelututkimuksen välinen raja onkin usein häilyvä (Juvonen 2002; Kangasvuo 2014; Lehto & Kovero 2010). Lisäksi nykyhetkeä käsittelevät aineistot muuttuvat ajan myötä historiallisiksi ajankuviksi ja muodostavat siten kiinnostavan vertailuaineiston myöhemmin kerättävälle muistitietoaineistolle. Esimerkiksi Tietoarkistoon tallennettujen LHBT-aineistojen lukeminen rinnan uusien muistitietoaineistojen kanssa tarjoaisi kiinnostavia mahdollisuuksia pohtia muistojen rakentumista ja aiemmin tehtyjen tulkintojen muuttumista ajan myötä (vrt. Lahti 2018).

Muistitietohaastattelujen tekeminen ei ole vain historiasta kiinnostuneiden tutkijoiden oikeus, vaan niitä tekevät usein myös muut tahot omia tarpeitaan varten. Esimerkiksi vuonna 1992 julkaistu lesboelämäntarinakokoelma *Toisenlaisia naisia* (Kaartinen ja muut 1992) syntyi vapaamuotoisen aktivistiverkoston työnä (Pakkanen & Peake & Santavuori 2019). Samoin *Queering Sápmi* -teoksen elämäkertahaastattelut

sukupuoli- ja seksuaalinormien ulkopuolella elävistä saamelaisista syntyivät yhteisön sisältä nousseesta tarpeesta nostaa queerelämä näkyväksi omien piirissä (Bergman & Lindquist 2013). Aktivistien ohella myös LHBT-järjestöt ovat kokeneet muistitiedon keruun itselleen tärkeäksi. Kun Työväenmuseo Werstas järjesti vuonna 2013 sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuuden historiaa valottavan näyttelyn Hilpeys ja ennakkoluulo, se teki yhteistyötä Pirkanmaan Setan kanssa saadakseen mukaan kertomuksia sateenkaari-ihmisten arjesta. Yhdistyksen nykyiset aktivistit videohaastattelivat edellisten sukupolvien toimijoita, ja näistä haastatteluista museo valitsi katkelmia esitettäväksi näyttelyssä. Vastavasti valtakunnallinen Seta antoi Punainen Vaara Productionsille tehtäväksi haastatella vuosina 2018–2019 setaveteraaneja eli yhdistyksen entisiä aktiivitoimijoita. Näistä haastatteluista koostettiin videoita, jotka ovat vapaasti katsottavissa Setan YouTube-kanavalla.

Videoiduilla haastatteluilla on eittämättömät ansionsa suhteessa äänitallenteisiin. Videot tuovat litteroitua tekstiä selvemmin esiin haastateltavan oman ilmaisan äänensävyä ja kehonkieltä myöten. Molemmat yllä mainitut järjestöaktivistien videohaastattelukokonaisuudet on sittemmin kokonaisuudessaan arkistoitu tutkijoiden käyttöön Werstaalle ja Työväen Arkistoon. Aktivistien haastattelut eivät kuitenkaan voi korvata varsinaista järjestötutkimusta, joka Suomessa odottaa yhä tekijäänsä (huomaa kuitenkin esim. Manner 2002; Hautanen 2005; Pirttijärvi 2011). Näin on huolimatta siitä, että valtakunnallisen Setan ja joidenkin sen paikallisjärjestöjen arkistot olisivat tutkijoiden saatavilla Työväen Arkistossa.

Yhteisön itsensä tekemät ja teettämät haastattelut nostavat esiin keskeisiä kysymyksiä muistitietohaastattelujen toteuttamisesta. Tutkimuksellisesti arvokkaiden haastattelujen tekeminen edellyttää, että haastattelijä kykenee tarvittaessa myös haastamaan kertomusta, jonka haastateltava tarjoilee kuulijalleen. Tämä on erityisen keskeistä silloin, kun haastateltavana on rutinoitunut aktivisti, joka on jo saattanut kertoa omaa elämäntarinaansa useissakin julkisissa yhteyksissä. Haastattelijalla on haastatteluun ryhtyessään oltava siksi riittävät taustatiedot, joiden varassa hän voi esittää haastateltavalleen mielekkäitä ja jopa kriittisiä lisä- ja jatkokysymyksiä. Haastattelu on taitolaji myös siinä mielessä, että

haastattelijan täytyy osata kysymisen lisäksi kuunnella ja tukea kertojaa, ja hänen on uskallettava myös antaa aikaa haastateltavan kerronnalle (Heimo & Juvonen & Kurvinen 2021).

Kirjoitetun queermuistitiedon keruiden muutoksia

Suomalaisten rikkaiden kansanperinteen ja kirjoitetun muistitiedon aineistojen voisi kuvitella tarjoavan väylän myös sukupuoleltaan ja seksuaalisuudeltaan moninaisten ihmisten arkeen. Jan Löfströmin väitöskirjaansa varten 1990-luvulla tekemä suomalaisten perinneaineistojen perusteellinen kartoitus nosti kuitenkin esiin queerhistoriallisesti kiinnostavan kysymyksen suomalaisten arkistojen homoseksuaalisuutta koskevista hiljaisuuksista (Löfström 1999; 2015): Miksi arkistoaineistoista ei löytynyt juuri lainkaan homoseksuaalisuutta kuvaavaa perinnettä, vaikka muuta seksiperinnettä on runsaasti? Tämän havainnon pohtiminen on nostanut hiljaisuuden hedelmällisellä tavalla yhdeksi keskeiseksi queerhistorian kysymykseksi, joka inspiroi yhä uusia tulkintoja (Juvonen 2007; Taavetti 2018a; 2021). Koska queermonienisyydestä halutaan tutkia hiljaisuuden lisäksi myös äänten moninaisuuksia, se on kannustanut tutkijoita kokoamaan omia aineistoja kirjoituskeruiden avulla. Keruiden kohdalla korostuu muistiorganisaatioiden rooli keruiden järjestäjänä, aineiston tallentajina ja tutkijoiden opastajana aineistojen äärelle.

Ensimmäisen suoranaisesti queerhistoriaa koskevan muistitietokeruun toteutti Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran (SKS) Kansanrunousarkisto (nykyisin SKS:n arkiston perinteen ja nykykulttuurin kokoelma) vuonna 1993. Kysely oli osa Löfströmin tutkimusta homoseksuaalisuudesta suomalaisessa agraarikulttuurissa ja se suunnattiin arkiston vastaajaverkostolle, eli joukolle vakituisia vastaajia, joille lähetetään säännöllisesti arkistossa avatut muistitieto- ja perinnekeruukutsut (vastaajaverkostosta ks. tässä teoksessa Kivilaakso & Pesonen & Taavetti sekä Salonen). Keruuseen saatiin vastaukseksi sata muisteluja, mikä oli tuolloin varsin tavallinen vastausmäärä. Muisteluissa kuvattiin lähiympäristössä elävien kanssaihminen sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuutta (Löfström 1999).

Kyselyn vastauksissa painottui – osin vastaajien ikärakenteestakin johtuen – sota-ajan merkityksellisyys uudenlaisten, heteroseksuaalisuutta horjuttavien ja homoseksuaalisuuden olemassaoloa avaavien seksuaalikäsitusten leviämislle. Samalla esimerkiksi kaksineuvoisuutta käsittelevät muistelut tekivät näkyväksi vanhempia, agraarikulttuurissa vallinneita ajattelutapoja, jotka kiinnostavalla tavalla haastavat moderneja sukupuoli- ja seksuaalisuuskäsityksiä (Juvonen 1994b). Sen paremmin muistitietohaastattelut kuin muistitietokeruutkaan eivät kerää valmiina poimimistaan odottavia muistoja, kuten Löfströmin suunnitteleman keruun analyysi osoittaa. Kyselyn konteksti eli 1990-luvun alkupuolen Suomi, vastaajaverkosto muistelijoiden tavoittamisen tapana ja kyselyn kohdistuminen perinteeseen ja kulttuuriin käsityksiin johtivat yhdessä siihen, ettei vastaajilla ollut tilaa kertoa omista homoseksuaalisista kokemuksistaan tai tunteistaan (Taavetti 2014).

Homoseksuaalisuuskyseleyn jälkeen SKS on ollut toteuttamassa myös muita queerelämää koskevia keruita. Samaa sukupuolta olevien kumppaneiden parisuhteiden virallistamisen mahdollistaneen lakimuutoksen voimaantulo antoi vuonna 2002 kimmokkeen ”Uusi hääperinne”-keruulle. Tämä on esimerkki siitä, miten yhteiskunnalliset muutokset heijastuvat arkistojen keruutoimintaan. Hääperinnekeruuseen tuli vain vähän vastauksia – osin mahdollisesti siksi, että monet pariskunnat halusivat säilyttää häihinsä liittyvät yksityiset muistot ainakin aluksi vielä itsellään, osin ehkä siksi, että ajatus samaa sukupuolta olevien pariin hääperinteen keräämisen arvoisuudesta oli vielä uusi. Arkisto keräsi häihin liittyvää muistitietoa uudelleen vuonna 2017 keruulla, jonka otsikkona oli ”2010-luvun häät”. Tuolloin yksi keruukutsun kehystyksistä liittyi tasa-arvoisen avioliittolain voimaan astumiseen. Muistitietotutkimuksen kannalta huomionarvoista on, että molemmat keruut keskittyivät häihin liittyvään perinteeseen, eivätkä varsinaisesti muistitietokerrontaan, ja ne vastasivat tässä mielessä vuoden 1993 homoseksuaalisuuskeruuta, joka myös kohdistui perinteisiin käsityksiin ja kulttuuriin ymmärryksiin. Siinä missä 1990- ja 2000-luvuilla Kansanrunousarkiston keruutoiminta oli jo laajentunut kattamaan omaelämäkerrallista kokemuksestoa, queerelämään liittyvien aiheiden kohdalla tämä muutos tapahtui hitaasti. Mahdollisesti queerelämää on ollut helpompaa lähestyä arkistolle tu-

tumman perinteen keräämisen kautta, jolloin myös vältettiin intiimeiksi miellettyjen muistojen keräämiseen liittyvät pulmat esimerkiksi yksityisyydensuojan osalta.

SKS:n lisäksi Työväen Arkiston yhteydessä toimiva Työväen muistitietotoimikunta on toteuttanut queerelämään kohdistuneita kirjoituskeruita. Osin tämä on seurausta siitä, että arkisto on vuodesta 2002 sitoutunut yhdessä Työväenmuseumo Werstaan kanssa tallettamaan LHBT-ihmisten sekä queerien ja intersukupuolisten elämään liittyvää aineistoa, nykyisin myös muistiorganisaatioiden valtakunnallisen työnjaon mukaisesti. Ensimmäinen muistitietotoimikunnan järjestämistä kirjoituskeruista oli nimetty ”Näkymättömästä näkyväksi”. Keruu toteutettiin vuonna 2005 yhteistyössä Työväenmuseumo Werstaan kanssa, ja se liittyi museossa samana vuonna järjestettyyn LHBT-historiaa käsittelevään näyttelyyn ”Vaarin paketti ja sateenkaarinappi” (Jaskari & Juvonen & Vallinharju 2005). Myös tässä keruussa oli nähtävissä, että LHBT-yhteisö ei kokenut omakseen oman tarinansa kertomista ”ulkopuoliselle” arkistolle, sillä vastaajamäärä jäi varsin pieneksi. Toisaalta keruuseen saadut yhdeksäntoista muistitietokirjoitusta ovat laajoja, monipuolisia ja ne valottavat suomalaista queerelämää yllättävistäkin näkökulmista, usein aktivistien kertoman historian ulkopuolelta. Keruuseen ei liittynyt varsinaista tutkimushanketta, mutta aineistoihin on sittemmin haettu useita käyttöluvia opinnäytetöitä ja tutkimuksia varten (ks. myös Taavetti 2014).

Viime vuosina keruiden painopiste on siirtynyt lesboista ja homoista entistä laajemmin queerihmisille suunnattuihin keruisiin. Vuonna 2014 toteutettiin osana Nuorisotutkimusseuran ja Setan Hyvinvoiva sateenkaarinuori -tutkimushanketta muistitietokeruu sateenkaarinuoruudesta Suomessa yhteistyössä SKS:n kanssa (Taavetti 2015). Erityisesti verkossa olevia kanavia hyödyntämällä se saavutti aiempia keruita suuremman vastaajajoukon. Keruuseen vastasi yhteensä 142 kirjoittajaa, joista enemmistö oli nuoria. Jo keruukutsussa otettiin huomioon identiteettimääreiden moninaistuminen sekä queerkokemuksen ja normien välinen suhde, minkä lisäksi moni vastaaja kertoi haluavansa mieluummin jättää identiteettinsä määrittelemättä. Myös Svenska litteratursällskapet (SLS) järjesti yhteistyössä hankkeen ”Suomi 100 – sateenkaaren väreissä”

kanssa kirjoituskeruun vuosina 2016–2017. ”Minoritet i minoriteten” -keruussa painottui kahteen vähemmistöön kuulumisen kokemus, kun suomenruotsalaisia vastaajia pyydettiin kertomaan omasta LHBT-elämästään. Lisäksi keruukutsussa rakennettiin vastaajille mahdollisuus kahdesti kerrottujen tarinoiden kertomiseen omia läheisiä muistelemalla. Enemmistö 31 vastaajasta oli nuoria (Österlund-Pötzsch 2018; Öberg 2019; Paqvalén 2021). Toistaiseksi viimeisin muistiorganisaation järjestämä kirjoituskeruu toteutettiin Suomessa vuonna 2018, jälleen Työväen muistitietotoimikunnan toimesta. ”Unohtumattomat hetket” -keruussa vastaajien toivottiin kertovan sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuudesta sekä henkilökohtaisten kokemusten että yhteiskunnallisten muutosten valossa, moniperustaista syrjintää ja nettimaailmaa unohattamatta. Keruukutsussa vastauksia toivottiin paitsi sukupuoleltaan tai seksuaalisuudeltaan moninaisilta ihmisiltä, myös heidän liittolaisiltaan, siis heteroseksuaaleilta ja cissukupuolisilta, jotka kokevat yhdenvertaisuuskysymykset tärkeiksi. Tällä tavoin painotettuun keruuseen osallistui 72 vastaajaa.

”Unohtumattomat hetket” -keruun kysymyksenasettelu nosti uutena mahdollisuutena esiin identiteetin ajallisen muuttumisen mahdollisuuden. Näin se irrottautui selvästi vanhemmasta lesbo- ja homotutkimuksen perinteestä, joka olettaa jo tiedettyjä sekä pysyviä ja kaksinapaisia sukupuoli- ja seksuaali-identiteettejä kuten nainen/mies tai homo/hetero. Queertutkimuksellisesti orientoituneessa keruutekstissä tarjottiin mahdollisuus siihen, että identiteetit ja niiden nimeämisen tavat voivat muuttua ajassa ja asettua myös näiden binäärien väliin (Juvonen 2019). Tätä ajatusta seuraten ensisijaisesti tai vastaushetkellä heteroksi identifioituvia vastaajia ei suljettu kyselyn ulkopuolelle, vaan keruussa haettiin myös heidän yhtymäkohtiaan queerelämään.

Huomionarvoisaa on lisäksi, että ”Unohtumattomat hetket” -keruu puhutteli yhtä potentiaalista vastaajaa, Aikku Meuraa, niin, että hän ehdotti keruun tutkijalle Tuula Juvoselle kirjoituskahvilan järjestämistä. Kirjoituskahvilassa vastaajat kerääntyvät sovittuun aikaan yhteen tietokoneittensa kanssa ja pienen alkukeskustelun sekä mahdollisen aikataulutuksesta sopimisen jälkeen ryhtyvät kukin kirjoittamaan omaa vastaustaan. Tällainen käytäntö tekee yksilöllisestä ja yksityisestä kirjalli-

sesta muisteleminen (esim. Pöysä 2006) yhteisön tukemaa ja kannattelemaa. Meuran ideoimia yhteisöllisiä kirjoituskahviloita toteutettiin sekä Helsingissä että Turussa. Osoittautui, että kirjoittamisen suunnitelmallisuus eli siihen valmistautuminen edeltä käsin, johti myös siihen, että kirjoituskahviloissa kirjoitetut vastaukset olivat punnitumpia ja pidempiä kuin silloin, kun vastaamiseen ryhdyttiin sattumalta muun netti-surffailun lomassa.

Muistitietokeruisiin liittyviä kirjoituspyyntöjä on jaettu 2000-luvulla ensisijaisesti verkossa ja myös niihin vastaaminen on siirtynyt verkkoon. Sähköpostilistat olivat vuosituhannen alkupuolella ehkä käytetyin kanava vastaajien tavoittamiseksi ja vastauksetkin lähetettiin sähköpostilla – vaikka myös kirjepostia käytettiin vastausten perille saattamiseen yhä vuonna 2018. Siirryttäessä 2010-luvulle kyselyiden onnistunut markkinointi puolestaan liikkui verkossa sinne, missä potentiaaliset vastaajatkin viettivät aikaansa, esimerkiksi deittisivustoille. Queermuistojen keruu saattaa saada myös erityistä nostetta silloin, kun se osuu ajallisesti yhteen marraskuussa järjestettävän Sateenkaarihistoriakuukauden kanssa. Se, että queerelämät ovat nykyisin tulleet osaksi intiimin elämän julkista kerrontaa ja myös queerhistorian näkyvyys on lisääntynyt, voi jatkossa johtaa siihen, että kynnyks keruisiin osallistumiseen madaltuu.

Queertutkimus auttaa omalla tavallaan kiinnittämään huomiota identiteettejä koskeviin pysyvyyden ja muuttumattomuuden oletuksiin sekä siihen, millaiset aiheet jäävät helposti huomaamatta keruita suunniteltaessa. Esimerkiksi queerelämää koskevia keruukutsuja tarkasteltaessa voidaan huomata, miten lesbo- ja homotutkimukseen nojaavissa hankkeissa vastaajien heteroseksuaalisten kokemusten huomioiminen on jäänyt katveeseen – varmasti samaan tapaan kuin miten muita aiheita koskevissa keruukutsuissa vastaajien oletetaan olevan yksinomaisesti heteroseksuaaleja. Samoin vastaajien seksuaalista suuntautumista määrittävä sukupuoli on usein otettu annettuna. Queernäkökulmasta tarkasteltuna myös sukupuoli on kuitenkin kyseenalainen ja liikkuva, eikä seksuaalisen suuntautumisen määrittymisenkään siksi ole aina yksinkertaista.

Queertutkimuksen anti ja haaste muistitietotutkimukselle

Kaiken kaikkiaan queermuistitietoa on kerätty Suomessa edelleen varsin vähän. On helppo keksiä teemoja, kuten esimerkiksi ihmisoikeusjärjestö Setan historia, joiden tutkimus edellyttäisi uusien aineistojen keruuta. Toisaalta olemassa olevia aineistojakaan ei ole vielä hyödynnetty tutkimuksessa kovinkaan monipuolisesti. Tutkimuksen teon rajoitukset tulevat vastaan paitsi aineistojen saatavuudessa, myös siinä, miten tutkijat osaavat ja haluavat käyttää niitä hyödykseen. Queertutkimus joutuu työskentelemään hajanaisten ja usein vaikeasti löydettävien aineistojen kanssa, mikä pakottaa kekseliäisyyteen ja luovuuteen, josta voi puolestaan seurata metodista kehittelyä.

Queermuistitietotutkimus on jo lisännyt muistitietotutkimuksen keinovalikoimaa omilla innovaatioillaan, mutta niiden jatkoehdyntäminen odottaa vielä tekijöitä. Siinä missä muistelukahviloiden osallistujat jakavat keskustellen muistojaan, niiden rinnalla muistelijan yksityisyyttä varjelevat kirjoituskahvilat tarjoavat mahdollisuuden tutkia yhteisöllisen ja yksityisen muistamisen rajapintoja. Entä voisivatko tutkijat ohjata Suomessakin nuoria aktivisteja haastattelemaan vanhempia aktivisteja ja näin auttaa siirtämään muistitietoa ja kokemuksia sukupolvien välillä, kuten muualla on jo tehty? Myös suosittujen queerhistoriallisten kiertokävelysten hyödyntäminen muistitiedon keräämiseen ja uusien tallentamisen mahdollisuuksien kokeilemiseen voisi luoda yhteyksiä muistitietotutkimuksen ja tilallisuudesta kiinnostuneiden tutkimus-suuntien välillä.

Avoimista kirjoitetun muistitiedon keruusta on vain harvoin mahdollista tavoittaa rajatun yhteisön muistoja ja menneisyyttä, sillä muisteluisista puuttuu tyypillisesti samanviitteisyys, eli muistojen liittyminen muistelijoiden yhteisiin kokemuksiin (Pöysä 2006). Toisaalta kirjoittamalla queerelämää muistelevien yhteiset viittauskohdat voivat löytyä populaarikulttuurista tai julkisuuden tapahtumista. Tällöin muistitieto voi tarjota lisävalotusta niiden merkityksellisyyteen (Taavetti 2018c; Juvonen 2019). Se, että muistelijat mainitsevat yksittäisiä kulttuurituotteita tai julkisuuden tapahtumia kertoo yhtäältä siitä, miten vähäisiä ovat olleet sellaiset tapahtumat, joihin omia kokemuksia on voinut peilata. Toisaalta jul-

kisuuden tapahtumien ja populaarikulttuurin hahmojen esiintyminen mahdollisesti hyvin henkilökohtaisia kokemuksia ja tunteita käsittelevissä muistoissa kertoo yksityisen ja kulttuurisen muistamisen yhteenkiinnittymisestä, joka on queerin muistamisen kohdalla erityisen ilmeistä ja monimuotoista (Taavetti 2018b). Esimerkiksi näiden näkökulmien ja metodisten kokeilujen avulla queermuistitietotutkimus voi tarjota välineitä henkilökohtaisen ja kulttuurisen muistamisen suhteen tutkimiseen. Mikään näistä kehittälyistä ei ole queertutkimuksen yksityisomaisuutta, vaan pikemminkin osa antia, jota queertutkimuksellisesti virittynyt muistitietotutkimus voi tarjota laajemmin muistamisen ja muisteleminen tutkimuksen kentälle.

Queerit elämät ja kokemukset ovat lähtökohtaisesti läsnä aina ja kaikkialla – kunhan ne osaa tunnistaa. Siksi myös oletetusti heteroseksuaalisia aineistoja voi ja kannattaa katsoa toisin. Jo Löffströmin 1990-luvulla tekemä tutkimus osoitti, että perinneaineistoista löytyy – tutkimuksen päätulokseksi tulleen hiljaisuuden lisäksi – myös välähdyksiä menneisyyden queerelämästä. Samoin esimerkiksi osana FINSEX-tutkimusta vuonna 1992 kerätyt seksielämäkerrat ovat osoittautuneet antoisaksi aineistoksi erityisesti vakaiden homo-, lesbo- ja bi-identiteettien ulkopuolelle asettuvan samansukupuolisen halun kuvausten tutkimukselle (Kaskisaari 1998; Taavetti 2019). Queerien kokemusten uloslukeminen aineistoista voi horjuttaa homo-hetero-dikotomiaa ja yksinomaisen heteroseksuaalisuuden oletusta myös sellaisten aineistojen kohdalla, jotka eivät ole keskittyneet seksuaalisuuteen ja sukupuoleen liittyviin kokemuksiin.

Lisäksi queertutkimuksellinen näkökulma ravistelee arvioimaan uudelleen, millaisena haluamme muistaa menneisyyden. Esimerkiksi 1990-luvulla Tampereella toiminut lesbobaari Nice Place, ”ravintola naisille ja fiksuille miehille”, tarjosi turvaa myös monille sellaisille lesbosuhteessa eläneille henkilöille, jotka sittemmin, aikojen muututtua ja transsukupuolisuuden noustua näkyvämmiin keskusteluun, ovat päätyneet korjaamaan sukupuolensa miehiksi. Esimerkiksi tässä tapauksessa lesbo- ja transhistoria kietoutuvat yhteen tavalla, joka tekisi niiden selvärajaisesta erottelusta väkivaltaista. Tämä lomittaisuus ei silti poista tarvetta erityisen transhistorian kirjoittamiselle. (Transhistorian sekä lesbo-

ja homohistorian leikkauspisteistä sekä historioiden päällekkäisyyteen liittyvistä pulmista ks. Suhonen 2007; Juvonen 2020.)

Transhistorian kirjoittamisessa erityisiä kysymyksiä herättää se, että transihmisten elämänkaareen kuuluu aika, jolloin he joutuivat elämään vasten tahtoaan väärin sukupuolitettuina. Myös sukupuolenkorjausprosessiin hakeutuminen, hoitopäätösten odottelu ja itse hoitojen läpikäyminen ovat usein paitsi fyysisesti myös henkisesti raskaita prosesseja, joihin transihmiset eivät välttämättä halua palata vain muistitietotutkijan iloksi (Kilpiä 2015; Alamikkela & Saloranta 2019). Muistitietotutkimuksen näkökulmasta on lisäksi oleellista huomata, että sukupuolenkorjausprosessi edellyttää transihmisiltä oman elämäntarinan kertomista tavalla, joka sopeutuu lääketieteen näkemykseen transsukupuolisen ihmisen elämästä. Siksi myös muistitietotutkimushankkeen kysymykset voivat tuntua uudelta vaatimukselta hyväksyttävän oikeanlaisen elämäntarinan kertomiseen silloinkin, kun tutkijan tavoite on olla hyväksyvä ja moninaisuutta tukeva lukija tai kuulija.

Katseen kääntäminen sukupuolen moninaisuuden historiaan haastaa myös queermuistitietotutkimuksen käytäntöjä. Vaikka osa korjausprosessin läpikäyneistä henkilöistä haluaa pitää kiinni transidentiteetistään, toiset suhtautuvat siihen ohimenevänä elämänvaiheena: aiemmin, ennen prosessiani ja vielä sen aikana, olin transsukupuolinen, mutta nyt olen vihdoin vain nainen (tai mies). Sen sijaan, että nämä ihmiset haluaisivat tulla kirjoitetuksi osaksi transhistoriaa, he saattavat pikemminkin vedota oikeuteensa tulla unohdetuiksi. Transkertomusten lisäksi on yhtä lailla tarpeen lukea muistitietoaineistoista esiin sellaisia kokemuksia, jotka jäsentyvät nykyymmärryksellä pikemmin muunsukupuolisuudeksi, sukupuolettomuudeksi tai muuksi sukupuolen moninaisuudeksi kuin transsukupuolisuudeksi. Esittämämme kriittiset huomiot eivät tarkoita, etteikö transihmisten muistitiedon kerääminen ja tutkiminen olisi äärimmäisen tärkeää. Haluamme kuitenkin painottaa, että transhistorian tutkimuksessa on otettava huomioon sen vaatima sensitiivisyys ja vältettävä ajatusta, että samat menetelmät ja mallit soveltuisivat kaikkeen queermuistitiedon keräämiseen.

Muistitiedon keräämisestä ja analysoinnista innostuneen tutkijan voi olla vaikea muistaa, että on myös niitä, jotka eivät ole pystyneet tavoit-

tamaan asemaa, josta käsin he voisivat tai haluaisivat muistella normeihin sopimatonta elämäänsä. Siksi heidän voi olla helpompi kieltäytyä muistelemasta ja mieluummin jättäytyä unohdetuksi. Queernäkökulma muistelukerrontaan antaa mahdollisuuden tarkastella kriittisesti luonnollistettuja kertomusmalleja, jotka yhtäältä mahdollistavat henkilökohtaisesta elämästä kertomisen, mutta toisaalta voivat pakottaa yksilön kokemuksiin liian ahtaisiin muotteihin olettamalla esimerkiksi seksuaali- tai sukupuoli-identiteettien pysyvyyttä ja binäärisyyttä. Samalla myös queerelämästä kertomiselle syntyy omia kaavoja, kuten edellä mainitut transelämän kertomisen medikalisoituneet konventiot tai kaapista tulemisen kulttuurinen kertomus (ks. Boyd 2008). Queermuistitietotutkimus pysyy uskollisena queerteorian kriittisille lähtökohdille, jos se uskaltaa tarkastella kummastellen myös näitä vakiintuneita käytäntöjä.

Queermuistitietotutkimus tekee näkyväksi muistitietotutkimukseen laajemminkin liittyviä monimutkaisia kysymyksiä tutkimusaineistojen tallentamisesta ja tuomisesta uusien tutkijoiden saataville. Esimerkiksi muistitieto-haastattelujen merkitys ei rajoitu varsinaisten haastattelujen tekemiseen, eikä edes niitä hyödyntävän tutkimuksen julkaisemiseen. Haastattelujen arvo kasvaa korkoa, kun ne arkistoidaan myöhempiä käyttöä varten. Aktivistien toteuttaman *Toisenlaisia naisia* -kirjahankkeen kirjoitukset ja haastattelut olisivat nyt, lähes kolme vuosikymmentä myöhemmin, arvokasta historian tutkimuksen lähdeaineistoa – mikäli ne olisi aikoinaan arkistoitu tutkijoiden käyttöön. Nykyisinkin monet opin- näytetöitä tai tutkimuksia varten kerätyt aineistot väistävät arkistointia. Koska erityisesti haastatteluaineiston keruu ja litterointi on työlästä ja kallista, kerättyjä aineistoja tulisi arkistoida ja käyttää uudelleen mahdollisuuksien mukaan sen sijaan, että ne hävitetään tutkimuksen päätyttyä (Juvonen 2014; haastattelujen uusiokäytöstä ja sen huomioinnista haastattelututkimusta tehdessä ks. Kuula & Tiitinen 2010).

Olisi äärimmäisen toivottavaa, että Kanadan tavoin myös Suomessa alettaisiin pohtia sitä, kuinka arkistoihin saataisiin pelastettua niitä lukemattomia haastatteluja, joita varten erilaisissa elämäntilanteissa olevia queerihmisiä on vaivattu mitä moninaisempia opin- näytetöitä varten (Chenier 2009). Kerätyn aineiston jatkokäyttö tulee huomioida jo tutkimusta suunnitellessa ja siitä tulee keskustella tutkimukseen

osallistuvien kanssa. Suotavaa olisi, että tutkijat eivät itse jatkaisi kaapittamisen politiikkaa ja tuomitsisi kertojiansa puolesta queerelämää niin arkaluontoiseksi, että se sopii vain yhden tutkijan kuultavaksi ja sen jälkeen tuhottavaksi (Juvonen 2014). Nähdyksi ja muistetuksi tulemisen mahdollisuuden tarjoaminen – toki sensitiivisesti, tutkimukseen osallistuvien omia päätöksiä kunnioittaen – on yksi anti, joka muistitietotutkimuksella voi olla tarjottavana siihen osallistuville.

KIRJALLISUUS

- Alamikkela, Heidi & Saloranta, Alexander 2019: *Rohkeudesta olla minä. Alexander Salorannan tarina*. Fitra, Oulu.
- Bergman, Elfrida & Lindquist, Sara 2013: *Queering Sápmi. Saamelaisia kertomuksia normien ulkopuolelta*. Qub förlag, Uumaja.
- Bérubé, Allan 1990: *Coming Out under Fire. The History of Gay Men and Women in World War Two*. Free Press, New York.
- Boyd, Nan Alamilla 2008: Who Is the Subject? Queer Theory Meets Oral History. *Journal of the History of Sexuality* 17:2, 177–189. <https://doi.org/10.1353/sex.0.0009>
- Boyd, Nan Alamilla & Roque Ramírez, Horacio N. (toim.) 2012: *Bodies of Evidence. The Practice of Queer Oral History*. Oxford University Press, Oxford.
- Chenier, Elise 2009: Hidden from Historians. Preserving Lesbian Oral History in Canada. *Archivaria* 68, 247–270.
- Dahlberg, Julia & Timosaari, Niina 2014: ”Kaikkiaan tiesivät että Edvard-setä oli homo!” Seksuaalisuuden tutkiminen lähdekriittisenä ongelmana. Teoksessa: Hakosalo, Heini & Jalagin, Seija & Junila, Marianne & Kurvinen, Heidi (toim.) *Historiallinen elämä. Biografia ja historiantutkimus*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 98–112.
- Doan, Laura 2013: *Disturbing Practices. History, Sexuality, and Women’s Experience of Modern War*. The University of Chicago Press, Chicago. <https://doi.org/10.7208/chicago/9780226001753.001.0001>
- Hagman, Sandra 2016: *Seitsemän kummaa veljestä. Kertomuksia suomalaisen homoseksuaalisuuden historiasta*. Gaudeamus, Helsinki.
- Halberstam, Jack 1998: *Female Masculinity*. Duke University Press, Durham. <https://doi.org/10.1515/9780822378112>
- Hautanen, Tarja 2005: *Yksitystilaisuus. Turkuilaisten homojen ja lesbojen kulttuurihistoriaa*. Seksuaalinen tasavertaisuus SETA, Helsinki.
- Heimo, Anne & Juvonen, Tuula & Kurvinen, Heidi 2021: *Opas muistitietohaastattelun tekemiseen*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki
- Hekanaho, Pia Livia 2010: Queer-teorian kummit vaihteita. Teoksessa: Saresma, Tuija & Rossi, Leena-Maija & Juvonen, Tuula (toim.) *Käsikirja sukupuoleen*. Vastapaino, Tampere, 144–155.

- Howard, John 2001: *Men Like That. A Southern Queer History*. University of Chicago Press, Chicago.
- Jaskari, Ulla & Juvonen, Tuula & Vallinharju, Raini 2005: *Vaarin paketti ja sateenkaarinappi*. Työväen keskusmuseo Werstas, Tampere.
- Juvonen, Tuula 1994a: Malminkadun bolaagissa on jotain hullusti. Naisten rakkaussuhteista vuosisadan vaihteessa. *Naistutkimus – Kvinnoforskning* 7:3, 36–43.
- Juvonen, Tuula 1994b: Ruumiita, sukupuoli ja hermafroditteja. *Naistutkimus – Kvinnoforskning* 8:4, 14–28.
- Juvonen, Tuula 1995: *Sukupuoli ja halu Hilda Käkikosken kirjeenvaihdossa ja päiväkirjoissa*. Sosiaali- ja terveysministeriö, Helsinki.
- Juvonen, Tuula 2002: *Varjoelämää ja julkisia salaisuuksia*. Vastapaino, Tampere.
- Juvonen, Tuula 2007: Ruotsalaistaudin kourissa. Heteromaskuliinisuuden jälleenrakentaminen 1950-luvun Suomessa. Teoksessa: Karonen, Petri & Tarjamo, Kerttu (toim.) *Kun sota on ohi. Sodista selviytymisen ongelmia ja niiden ratkaisumalleja 1900-luvulla*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 310–340.
- Juvonen, Tuula 2014: Tutkimusaineistojen arkistoinnista ja bittivaruuksista. *SQS – Suomen Queer-tutkimuksen Seuran lehti* 8:1–2, 58–64.
- Juvonen, Tuula 2017: Sisäpiirihaastattelu. Teoksessa: Hyvärinen, Matti & Nikander, Pirjo & Ruusuvuori, Johanna (toim.) *Tutkimushaastattelun käsikirja*. Vastapaino, Tampere, 396–408.
- Juvonen, Tuula 2019: Nimeämisen mahti. Sukupuolta ja seksuaalisuutta kuvaavien termien suhteisuudesta. *SQS – Suomen Queer-tutkimuksen Seuran lehti* 13:1–2, 1–21. <https://doi.org/10.23980/sqs.89126>
- Juvonen, Tuula 2020: Frågor till transhistorieskrivningen. *Astra* 102:3, 37–39.
- Juvonen, Tuula 2021a: Historiantutkimusta toisin katsoen. *Historiallinen Aikakauskirja* 119:1, 66–76.
- Juvonen, Tuula 2021b: Homoseksuaalisuuden tutkimuksen paikka Historiallisessa Aikakauskirjassa. *Historiallinen Aikakauskirja* 119:1, 93–97.
- Juvonen, Tuula (toim.) 2021c: Sateenkaarihistorian hakusanakirja. [verkkoinaisto]. Sateenkaarihistorian ystävät. Saatavissa: <https://sateenkaarihistoria.fi/hakusanakirja/>. Viitattu 5.1.2022.
- Kaartinen, Auli & Kurkinen, Marjaana & Malinen, Outi & Pakkanen, Johanna 1992: *Toisenlaisia naisia. Elämäntarinoita*. Meikänainen, Helsinki.
- Kangasvuori, Jenny 2014: *Suomalainen biseksuaalisuus. Käsitteen ja kokemuksen kulttuuriset ehdot*. Oulun yliopisto, Oulu.
- Kaskisaari, Marja 1998: Rakkauden täyttymys. Seksuaaliset erot ja romanttinen rakkaus. Teoksessa: Hyvärinen, Matti & Peltonen, Eeva & Vilkkonen, Anni (toim.) *Liikkuvat erot. Sukupuoli elämäkertatutkimuksessa*. Vastapaino, Tampere, 273–309.
- Kennedy, Elizabeth Lapovsky & Davis, Madeline D. 1993: *Boots of Leather, Slippers of Gold. The History of a Lesbian Community*. Routledge, Abingdon.
- Kilpiä, Juha 2015: *Nimestä minut tunnet*. Aktuaali koulutuspalvelu, Helsinki.
- Kuula, Arja & Tiitinen, Sanni 2010: Eettiset kysymykset ja haastattelujen jatkokäyttö. Teoksessa: Ruusuvuori, Johanna & Nikander, Pirjo & Hyvärinen, Matti (toim.) *Haastattelun analyysi*. Vastapaino, Tampere, 446–459.

- Lahti, Annukka 2018: Listening to Old Tapes. Affective Intensities and Gendered Power in Bisexual Women's and Ex-Partners' Relationship Assemblages. Teoksessa: Juvonen, Tuula & Kolehmainen, Marjo (toim.) *Affective Inequalities in Intimate Relationships*. Routledge, Abingdon, 49–62. <https://doi.org/10.4324/9781315107318-4>
- Lehto, Juhani E. & Kovero, Camilla 2010: *Homoseksuaalisuus tieteen näkökulmasta ja miesten kertomana*. Lilith, Helsinki.
- Lindholm, Margareta & Nilsson, Arne 2002: *En annan stad. Kvinnligt och manligt homoliv 1950–1980*. Alfabeta/Anamma, Göteborg.
- Löfström, Jan 1999: *Sukupuoliero agraarikulttuurissa. "Se nyt vaan on semmonen"*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Löfström, Jan 2015: Miten päätellä, onko hiljaisuus vaikenemista? 'Homoseksuaalisuus' agraarikulttuurin perinneaineistoissa. Teoksessa: Häkkinen, Antti & Salasuo, Mikko (toim.) *Salattu, hävetty, vaiettu. Miten tutkia piilossa olevia ilmiöitä*. Vastapaino, Tampere, 121–135.
- Manner, Ilse 2002: Ennen näkymättömät. Naisaktivistien toimintakokemuksia Setan alkuaikojilta. Pro gradu -tutkielma. Joensuun yliopisto, Joensuu.
- Murphy, Kevin P. & Pierce, Jennifer L. & Ruiz, Jason 2016: What Makes Queer Oral History Different. *The Oral History Review* 43:1, 1–24. <https://doi.org/10.1093/ohr/ohw022>
- Mustola, Kati 2007: Finland 1889–1999. A Turbulent Past. Teoksessa: Rydström, Jens & Mustola, Kati (toim.) *Criminally Queer. Homosexuality and Criminal Law in Scandinavia 1842–1999*. Aksant Academic, Amsterdam, 215–256.
- Pakkanen, Johanna & Peake, Rose-Marie & Santavuori, Outi 2019: Toisenlaisia naisia ja entisiä heteroita. Vuoropuhelu seksuaalisen identiteetin kertomisen keinoista ja ongelmista. *SQS – Suomen Queer-tutkimuksen Seuran lehti* 13:1–2, 80–87. <https://doi.org/10.23980/sqs.89148>
- Paqvalén, Rita 2021: *Queera minnen. Essäer om tystnad, längtan och motstånd*. Schilds & Söderströms, Helsinki.
- Parhi, Katariina 2018: Diagnoosi: Homosexualitas 320.6. Homoseksuaalisuuden tulkinnasta ja hoidosta Helsingin psykiatrian klinikalla 1954–1968. *SQS – Suomen Queer-tutkimuksen Seuran lehti* 12:1–2, 58–63. <https://doi.org/10.23980/sqs.70787>
- Pirttijärvi, Anssi 2011: Asiallisen tiedon antaja. Seksuaalinen tasavertaisuus 1974–1981. Pro gradu -tutkielma, Turun yliopisto.
- Portelli, Alessandro 2006: Mikä tekee muistitietotutkimuksesta erityisen? Teoksessa: Fingerroos, Outi & Haanpää, Riina & Heimo, Anne & Peltonen, Ulla-Maija (toim.) *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 49–64.
- Pöysä, Jyrki 2006: Kilpakirjoitukset muistitietotutkimuksessa. Teoksessa: Fingerroos, Outi & Haanpää, Riina & Heimo, Anne & Peltonen, Ulla-Maija (toim.) *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 145–171.
- Sorainen, Antu 2005: *Rikollisia sattumalta? Naisten keskinäistä haureutta koskevat oikeudenkäynnit 1950-luvun Itä-Suomessa*. Helsingin yliopisto, Helsinki.
- Sorainen, Antu 2011: Oikeudelliset dokumentit seksuaalisuuden tutkimuksessa. Teoksessa: Lakomäki, Sami & Latvala, Pauliina & Laurén, Kirsi (toim.) *Tekstien rajoilla. Monitieteisiä näkökulmia kirjoitettuihin aineistoihin*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 31–53.

- Suhonen, Sami 2007: Transsukupuolisuuden näkymätön historia. Teoksessa: Mustola, Kati & Pakkanen, Johanna (toim.) *Sateenkaari-Suomi. Seksuaali- ja sukupuoli vähemmistöjen historiaa*. Like, Helsinki, 53–65.
- Summerskill, Clare & Tooth Murphy, Amy & Vickers, Emma (toim.) 2012: *New Directions in Queer Oral History. Archives of Disruption*. Routledge, Abingdon.
- Taavetti, Riikka 2014: Siiri ja minä. Lesboelämän kirjoittaminen ja lukeminen muistitiedossa. *SQS – Suomen Queer-tutkimuksen Seuran lehti* 8:1–2, 1–19.
- Taavetti, Riikka 2015: "Olis siistiä, jos ei tarttis määritellä...". *Kuriton ja tavallinen sateenkaari-nuoruus*. Nuorisotutkimusseura, Helsinki.
- Taavetti, Riikka 2016: A Marshall in Love. Remembering and Forgetting Queer Pasts in the Finnish Archives. *Archival Science* 16:3, 289–307. <https://doi.org/10.1007/s10502-015-9251-7>
- Taavetti, Riikka 2018a: Queer-historian avoimet menneisyydet. Teoksessa: Hakoniemi, Elina & Kärrylä, Ilkka & Silvan, Kristiina & Taavetti, Riikka (toim.) *Menneet tulevaisuudet. Ajan-kohta, poliittisen historian vuosikirja* 2018. Helsingin yliopisto, Helsinki, 95–125.
- Taavetti, Riikka 2018b: *Queer Politics of Memory. Undisciplined Sexualities as Glimpses and Fragments in Finnish and Estonian Pasts*. Helsingin yliopisto, Helsinki.
- Taavetti, Riikka 2018c: Sukupolven käsite ja sateenkaarevan nuoruuden muistaminen. *Elore* 25:2. <https://doi.org/10.30666/elore.77047>
- Taavetti, Riikka 2019: Discovered Queer Desires. Rereading Same-Sex Sexuality from Finnish and Estonian Life Stories of the 1990s. *Journal of the History of Sexuality* 28:2, 205–234. <https://doi.org/10.7560/JHS28202>
- Taavetti, Riikka 2021: "Jotta meidät muistettaisiin sellaisina kuin elimme". Queerit äänet ja muistitietoarkistojen hiljaisuudet. *SQS – Suomen Queer-tutkimuksen Seuran lehti* 15:1–2, 37–53. <https://doi.org/10.23980/sqs.112513>
- Tooth Murphy, Amy & Vickers, Emma & Summerskill, Clare 2022: Introduction. *Archives of Disruption*. Teoksessa: Clare Summerskill & Amy Tooth Murphy & Emma Vickers (toim.) *New Directions in Queer Oral History. Archives of Disruption*. Routledge, Abingdon, 1–18.
- Uimonen, Minna 2000: Man and Woman? A Case of Contrary Sexual Feeling in 1882 in Finland. Teoksessa: Lars-Göran Tedebrand (toim.) *Sex, State and Society. Comparative Perspectives on the History of Sexuality*. Almqvist & Wiksell International, Uumaja, 127–142.
- Öberg, Jasmin 2019: *Queer i ankdammen. Upplevelser av dubbelt minoritetskap i Svensk-finland*. Pro gradu -tutkielma, Åbo Akademi.
- Österlund-Pötzsch, Susanne 2018: Frågelistan Minoritet i minoriteten. Teoksessa: Paqvalén, Rita (toim.) *Minns du? Vårt queera kulturarv och arkivens roll*. Kultur för alla, Helsinki, 9–10.